



MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

*L*YMBUS 2021/I

Tartalom

- 9 A magyarságtudós Jankovics József (1949–2021)
(*Monok István*)
- 13 Nyerges Judit (1947–2021)
(*Szabó András Péter*)
- 15 NEUMANN TIBOR
A Kubinyi család elveszett okleveleiről.
(Kubinyi László budai udvarbíró Pest megyei szerzeményei)
- 49 PÉTERFI BENCE
György bajor herceg követeinek 1502. évi magyarországi látogatása
- 91 MIKÓ GÁBOR
A szövegkiadás metodikai problémái késő középkori formuláriumok esetében
(Oláh Miklós formuláskönyvének példája)
- 119 FARAGÓ DÁVID – KASZA PÉTER – SZOVÁK MÁRTON
Pótlások a Brodarics-kiadáshoz
- 149 SZOVÁK MÁRTON
Szapolyai-levelek Marin Sanudo naplójában
- 199 VIROVE CZ NÁNDOR
A bányák, a főurak és a Leányvári Boszorkány.
Levelek Selmecebánya és a Balassa család kapcsolatához
(1533–1549)
- 257 SARUSI KISS BÉLA
Elképzelések a bányavárosok védelméről 1552–1553
- 277 BÁNDI ANDRÁS
Egy Szebenben őrzött, 1579-es kiadású Eber-kalendárium feljegyzései

- 297 PETNEHÁZI GÁBOR
Brutus az olvasóhoz. *A Rerum Ungaricarum libri*
trentói kéziratának bevezetése
- 337 KOVÁCS DÓRA
Ecsedi Báthory István levelei Várday Katához (1588–1605)
- 399 KÁDÁR ZSÓFIA
Az 1634/35. évi soproni országgyűlés meghívottai és
résztevői. Forrásközlés és névjegyzék
- 467 KÁRMÁN GÁBOR
A „kassai polgárok válasza” I. Rákóczi György kállói
kiáltványára: Egy katolikus politikai pamflet 1644-ből
- 491 SZALAI ÁGNES
Béldi Pál és Ébeni István jelentése a fejedelmi tanácsnak
az erdélyi végvárok állapotáról (1665)
- 507 KÁROLYI BÁLINT
Adalékok Nádasdy István nyugat-európai utazásához.
Levelek ifjabb Zichy István levelestárcájából (1669–1670)
- 527 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Nicolaus Zaffius köszönetnyilvánító levelei
a gályarab prédikátorok kiszabadításáért (1676)
- 543 NAGY KORNÉL
Oxendio Virziresco örmény unitus misszionárius 1687. évi
olasz nyelvű levele hittérítői tevékenységéről
- 555 MITROPULOS ANNA DIÁNA
„Konyhára való szükséges dolgok.”
Feljegyzések egy lakodalom előkészületeiről (1688)
- 569 SERFÖZŐ SZABOLCS
A Litterae Annuae leírása a pozsonyi jezsuita kollégium
lépcsőházának egykori falképciklusáról (1698)
- 585 ÓSZ SÁNDOR ELŐD
A Gyulafehérvári Református Egyházmegye gyülekezeteinek
jelentései a Hóra-felkelés során keletkezett károkról

- 615 MÉSZÁROS GÁBOR – TAMÁS MÁTÉ
Levélből ügyirat. Gróf Festetics János levele XX-nek
a Somogy vármegyei tisztújításról (1813) és hivatali
visszaélésekről
- 635 NAGY PÉTER
Bécsből Drezdáig.
Dósa Elek tanulmányútjának első, csehországi szakasza
(1830)
- 659 PAPP JÚLIA
A mohácsi II. Lajos-emlékmű tervének iratai
1836-ból és 1846–1848-ból

A mohácsi II. Lajos-emlékmű tervének iratai 1836-ból és 1846–1848-ból*

A mohácsi csata és II. Lajos halálának közelgő 500. évfordulója előtt Magyarországon megélenkültek – elsősorban a régészet és a történettudomány területén – a tragikus ütközettel foglalkozó tudományos kutatások. Aktuálissá vált a művészettörténeti vizsgálatok kiszélesítése is, hiszen ez idáig sem a csatának, sem a csatához kapcsolódó történeti személyeknek – köztük az ütközet során elhunyt II. Lajosnak – nem készült el az ikonográfiája, azaz ábrázolásaik teljességre törekvő összegyűjtése és a műalkotások előképeinek, analógiáinak, későbbi hatásának feltérképezése. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont munkatársaként részt vettem a *Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet* című programban, figyelmet fordítva az ütközethez kapcsolódó emlékműállítási törekvésekre is. Jelen forrásközlés a megemlékezések egyik lokális példájához kapcsolódik: a korábbi egyházi kezdeményezések után az 1830–1840-es években Mohács városa is kísérletet tett a csata monumentális világi emlékművének létrehozására, igaz – ahogy a ránk maradt, 1836-ban, illetve 1846–1848-ban keletkezett iratokból kitűnik –, sikertelenül.

A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában található két iratanyag tárgya az 1526. évi mohácsi csatában elhunyt II. Lajos (1506–1526) emlékére a város kezdeményezésére Mohácson felállítandó emlékmű terve, illetve ezzel kapcsolatos segítségkérés Baranya vármegyétől. Az 1836-os tervről említést találunk egy régebbi és egy újabb kiadványban,¹ az 1846. évi tervről pedig 1962-ben egy napilap közölt rövid ismertetést, publikálva az iratokhoz tartozó vázlatrajzot is.² Az 1846–1848-as iratanyag és a rajz létezése ezután feledésbe merült, a mohácsi csata és II. Lajos tiszteletére készített emlékműveket, illetve a mohácsi csata képzőművészeti recepcióját a közelmúltban ismertető kutatók – beleértve jelen forrásközlés szerzőjét is – nem említették ezt a vizuálisan is megjelenített 19. századi helyi kezdeményezést.³ A Bartalits Mihály (1808–1879) pécsi szobrász által készített ceruzarajz jelentőségét növeli, hogy – mint látni fogjuk – fontos példája annak a II. Lajos halálát ábrázoló ikonográfiai típusnak, mellyel a 18. század végétől a 19. század végéig számos műalkotáson találkozunk. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában a mohácsi emlékművel kap-

* A tanulmány az NKFIH 138702. számú, *Az 1526. évi mohácsi csata 16–19. századi képzőművészeti recepciója* című OTKA pályázata, a Nemzeti Kulturális Alap és a bécsi Collegium Hungaricum támogatásával készült.

¹ FÖLKER, 1900, 60; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 595.

² MÉRŐ, 1962, 7.

³ MIKÓ-SINKÓ, 2000; NYÁRS, 2006; KESERŰ, 2013; VESZPRÉMI, 2013; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019; PAPP, 2019a.

csolatban az 1840–1848 közötti időszakból 20 iratszám található, ezek közül azonban ma már csak a jelen forrásközlésben közreadott, 1846–1848 között keletkezett, 958/1848. számú iratanyag maradt fenn. A lappangó iratok a jegyzőkönyvi bejegyzések szerint az emlékműtervvel kapcsolatban a szolgabírónak kiadott utasításokat, sürgetéseket tartalmaztak.⁴

A mohácsi csatának és II. Lajos halálának említésével a Mohácsot meglátogató külföldi utazók leírásaiban már a 16. század óta találkozunk,⁵ s a csata sematikus ábrázolása, illetve az esemény néhány soros leírása Lázár deák 1528-ban megjelent *Tabula Hungariae*-jától kezdve térképeken, haditérképeken is feltűnik. A tragikus ütközet bemutatásával számos külföldi kéziratos és nyomtatott történeti munka illusztrációján találkozunk,⁶ s a 18. század második felében elkészült egy, a csatát ábrázoló nagy méretű, reprezentatív történeti festmény is, mely a hazai történelem legfontosabb eseményeit bemutató sorozat része lehetett.⁷

A csata első „emlékművét” a győztesek készítették: a ma Törökdombnak nevezett mohácsi kiemelkedésen „Haszán budai beglerbég 1630–1631-ben kutat ásatott és fából valamiféle építményt emeltetett...”,⁸ mely a törökök kedvelt zarándokhelyévé vált, s melyet a város 1687. évi visszafoglalása után valószínűleg keresztény kápolnává alakítottak.

A csata és a fiatalon elhunyt király emlékének megörökítésére irányuló tudatos hazai törekvésekkel ismereteim szerint először a 18. század végén találkozunk. Esterházy László Pál (1730–1799) pécsi püspök megbízásából 1787 körül – a győztes második mohácsi (nagyharsányi) csata centenáriuma alkalmából – Dorffmaister István (1729?–1797), elkészítette az első és a második mohácsi csata ábrázolását, illetve a csatában elhunyt II. Lajos háromnegyed alakos portróját.⁹ Dorffmaister portróján a fiatal király egy aranyozott díszpáncélt visel, melyet a 18. század végén II. Lajos egykori tulajdonának tartottak, s mely a bécsi Kaiserliches Zeughausban volt kiállítva.¹⁰ Ebben a páncélban látható II. Lajos Dorffmaisternek az 1526. évi mohácsi csatát ábrázoló két festményen is – a másikat az 1790-es évek közepén a szentgotthárdi ciszterci apátság számára készítette –, amint beleesik a mocsárba.

⁴ Köszönöm a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára munkatársának, Borsy Juditnak a segítségét.

⁵ Számos útleírás Mohácsra vonatkozó részletét ismerteti B. SZABÓ–FARKAS, 2020. A mohácsi csata helyszínének említéseit, illetve a 18–19. századi emlékműállítási törekvéseket legújabban lásd PAPP 2021.

⁶ Újabban lásd például PAPP, 2019b.

⁷ A bécsi magyar nagykövetségen található másik festmény a kereszténység felvételét ábrázolja Szent István uralkodása alatt.

⁸ PAP ET AL., 2018, 344.

⁹ GALAVICS, 1997, 84–86.

¹⁰ Legújabban vö. PAPP, 2020a. A magyar művelődéstörténetben fontos szerepet játszó páncélt, mely 1933-ban a bécsi Kunsthistorisches Museumból a budapesti Nemzeti Múzeumba került, s melyről 1939-ben állapította meg a kutatás, hogy valójában II. Zsigmond Ágost (1520–1572) lengyel király számára készült ajándék volt, a magyar kormány 2020 végén Lengyelországnak ajándékozta.

Néhány adat szerint a 18. század végén már volt a csata feltételezett helyszínén egy emlékkő,¹¹ az 1810-es évek második felében pedig Király József (1737–1825) pécsi püspök kezdeményezésére emlékkápolna épült a mohácsi temetőben. Az egyházi mellett – mint a lentebb ismertetett levéltári iratok tanúsítják – világi kezdeményezések is indultak a mohácsi csata és a király halála emlékének megörökítésére. Mohács városa 1836. június 1-jén kelt beadványában arra kérte Baranya vármegyét, hogy támogassa emlékműállítási kezdeményezésüket, a korábbi helyi megemlékezéseken túlmutatva az elvesztett csatát már a „Magyar Hon” tragédiájaként említve. A vármegye az emlékmű létrehozását a város feladatai közé utalta.¹² Az emlékműtervekről az 1840-es évek elején a hazai sajtó is beszámolt, hangsúlyozva, hogy a monumentum hiányát a várost meglátogatók gyakran említik, s javaslatot téve egy kilátóként is szolgáló, teraszos „csonkatorony forma épület” felépítésére. Az írásokból kiderül, hogy időközben Baranya vármegye felkarolta az ügyet, s a közelgő országgyűlés figyelmébe is tervezték ajánlani, az emlékmű létrehozása tehát országos érdeklődést váltott ki.¹³

Talán ezt jelzi az is, hogy a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1845. évi pécsi vándorgyűlése alkalmából a társaság tagjai Mohácsra is ellátogattak.¹⁴ Az augusztus 8-án este az Árpád gözössel megérkező látogatókat Dr. Hermann János, Baranya megye főorvosa és „Mohácsnak derék és gondos kapitánya Erdődy János ur” fogadta, akinek a neve – mint látni fogjuk – az emlékműállítási tervhez kapcsolódó iratokon is szerepelt. A társaság másnap Dr. Hermann János és Kiss Károly nyugalmazott kapitány kalauzolásával ellátogatott „a mohácsi vérmezőre”, majd Kiss Károlynak a csata történetét bemutató hosszú előadása után a tudósok egy része a mohácsi püspöki palotába ment „a földszinti szobát nézni, melly, mint mondják, József császárnak itt utaztában hálószo-bája volt. Ezen szoba két oldalát nagy képek foglalják el, mellyek közül egyik a szerencsétlen mohácsi ütközet, különösen Lajos király vesztét ábrázolja, a másik pedig a diadalmos mohácsi csatát 1687-ben. Mindkét kép, mellyet gróf Eszterházy püspök Dorfmeister által festetett, jó rajzolat, a festő nem rosszul fogá föl kitűzött feladatát, és érdemes volna ezeket kicsinben is levenni.”¹⁵ A kirándulás végén a résztvevők köszönetet mondtak Dr. Hermann János fáradozásaiért, illetve „Erdődy János városkapitány erélyességéért, ki mind a beszállásozás, mind az előfogatok ügyében vendégeit várakoz-

¹¹ Péteri Takáts József 1797-es mohácsi útleírásában például arról számolt be, hogy ahol a közelekedés szerint II. Lajos meghalt, látni lehet még „az oszlopnak alsó márványkövét, melly régenten a szomorú esetnek emlékeztetere volt emelve...” TAKÁTS, 1890, 61; GALAVICS, 1997, 84; B. SZABÓ, 2006, 470; B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 571.

¹² MNL BaML IV.1.b. Baranya vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1718/1836. A vármegye határozata: IV.1.a. Baranya vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyve 1718/1836. „1836. évben Mohács esedezik a vármegyéhez, hogy szólítsa föl a szomszédos vármegyéket a Csele pataknál emelendő emlékre való adakozásra.” FÖLKER, 1900, 60; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 595.

¹³ *Hírnök*, 6. (1842) 10. sz. február 3. o. n.; *Hírnök*, 6. (1842) 25. sz. március 31. Vö. B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 605; *Hasznos Mulatságok*, 26. (1842) 44. sz. 173–175; B. SZABÓ, 2006, 493–494; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 595; B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 606–607.

¹⁴ *A Magyar Orvosok 1846*, 10–16. Vö. B. SZABÓ, 2006, 496; B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 607–608.

¹⁵ *A Magyar Orvosok 1846*, 16. A tudósító nem tudta, hogy a két festményt az akkor 15 éves Borsos József 1837-ben lemásolta.

ni pillanatig sem hagyá”¹⁶ A látogatásról beszámoló tudósító említést tett a korábbi helyi emlékműállítási törekvésekről is: „Azon a helyen, ahol a szerencsétlen csata állítólag befejeztetett, 1813-ban vallásos emlék, szent kápolna, mely közönségesen kálváriának neveztetik, állítottatott fel Király József volt pécsi püspök által, a szerencsétlen mohácsi ütközet emlékezetét évenként ünneplendő és a mellette elhaladó utast minden időben a múlt kor szomorú történeteire figyelmeztetendő...”¹⁷

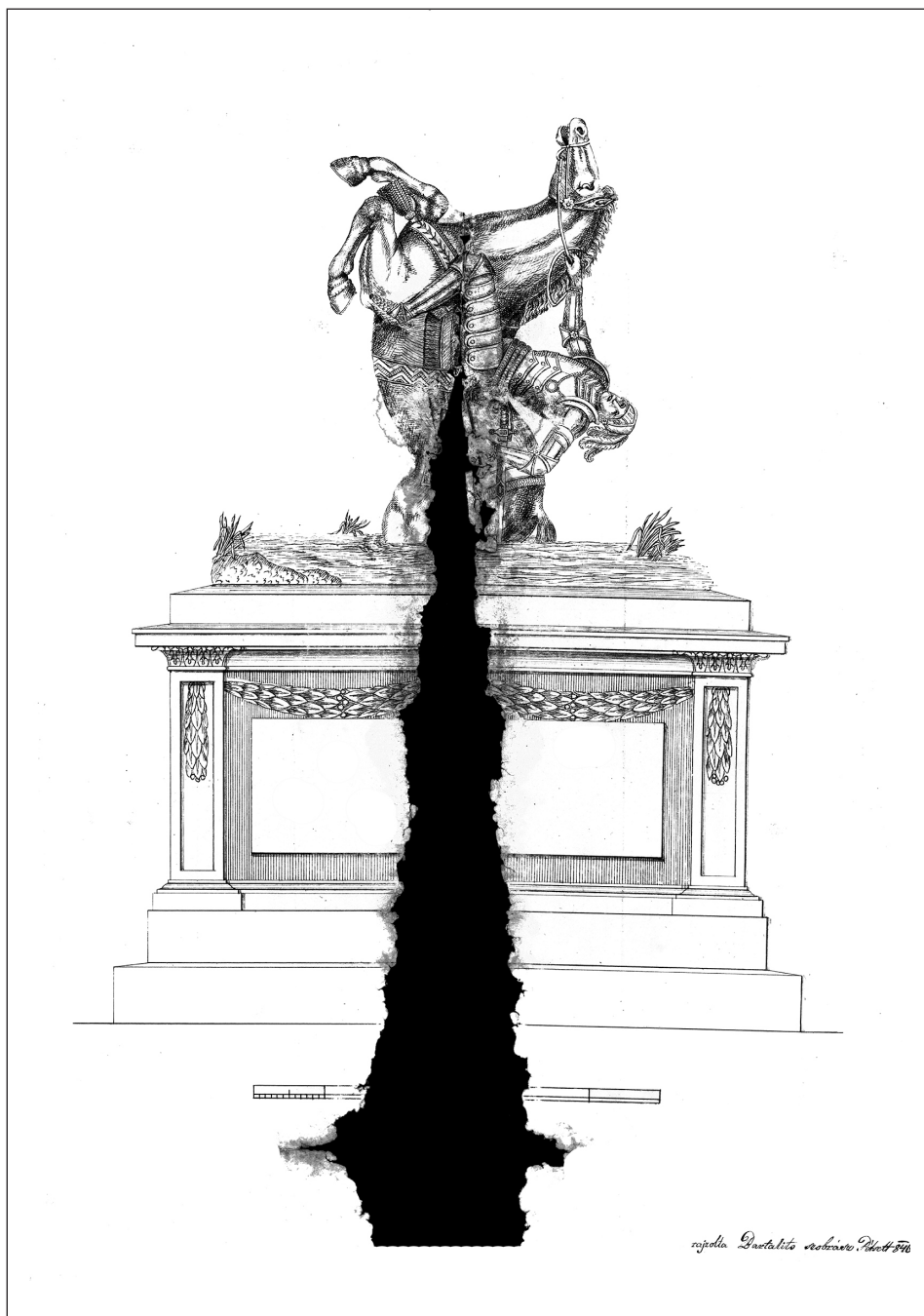
Mohács városának emlékműállítási törekvései 1846-ban – mint a forrásközlésünkben ismertetésre kerülő, a korábbi rossz tárolási körülmények miatt sajnos erősen sérült, második iratanyag jelzi – konkrétabb formát öltöttek: a város Bartalits Mihály pécsi szobrásszal elkészíttette II. Lajos emlékművének tervét (1. kép). Baranya vármegye későbbi másodalispánjának, Perczel Imrének az elnöklete alatt bizottságot hoztak létre, melynek tagja volt Mohács város főbírója, Barthos Eduárd is. A szobor elkészítését, melynek anyaga a korábbi tervvel szemben nem vas, hanem „porzsakó” lenne, a pécsi szobrász ezer ezüst forintért vállalta. A terv végül nem valósult meg: 1848. május 26-án a bizottság úgy döntött, hogy a „terv létesítése jobb időkre hallaszthatván, mostanra megszüntetik...”, az összegyűlt pénzt más nemes célokra kell felhasználni.

Bartalits Mihály fennmaradt tervrajza egyértelmű hasonlóságot mutat Dorffmaister István említett, ebben az időben a mohácsi püspöki nyaralóban, ma a mohácsi temető-kápolnában található csataképének II. Lajos halálát ábrázoló jelenetével (2. kép). Úgy tűnik azonban, hogy Bartalits előképe nem, vagy nemcsak Dorffmaister festménye lehetett. Bucsánszky Alajos (1802–1883) könyvkiadó 1843-ban, tehát néhány évvel Bartalits rajzának elkészülte előtt, Pozsonyban magyar és német nyelven is megjelentette Bedeő Pál (1805–1873) magyar történetét. A kötetek fametszeteit Bucsánszky sokat foglalkoztatott illusztrátora, a pozsonyi Mihalovits János készítette. Néhány uralkodó életrajzában a portré mellett önálló jelenetet is találunk. II. Lajos halálós bukását az illusztrátor szokatlan módon a két kötetben különböző ábrázolásokkal tette szemléletessé. Míg a magyar nyelvű illusztrációján a fiatal király a patakon átugrató lováról esik hátra, a német kiadásban¹⁸ található fametszet (3. kép) kompozíciója nagyon nagy hasonlóságot mutat Dorffmaister festményének jelenetével: a páncélos, sisakos, sisakforgós, övében kardot viselő, jobb kezével a ló kantárszárát fogó király ugyanazzal a mozdulattal esik hátra felágaskodó lováról mindkét ábrázoláson, s a ló mellső lábainak és fejének tartása is megegyezik a képeken. Még nagyobb a hasonlóság Mihalovits fametszete és Bartalits ceruzarajza között. Az azonos kompozíción túl a két grafikai munkán számos motívumegyezést is találunk, például a király által viselt, medállal díszített nyaklánc (ez nincs a festményen) és annak elhelyezkedése a páncélon, a bal kezében tartott buzogány, mely a Dorffmaister-kép ovális fejű, ékköves díszbuzogányával ellentétben a rajzon

¹⁶ *A Magyar Orvosok 1846*, 16.

¹⁷ Uo. 10–11. Az eseményről a kiránduláson és a vándorgyűlésen részt vett Barna Ignác a sajtóban is beszámolt. *Társalkodó*, 14. (1845) 67. sz. 266–268.

¹⁸ BEDEŐ, 1843a, 102; BEDEŐ, 1843b, 103. A német nyelvű kiadványnak a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában Könyv 671. jelzetten található, címlap nélküli, ez idáig azonosítatlan példányáról lásd RÓZSA, 1973, 77, 159; PAPP, 2020b, 439–440.



1. kép. Bartalits Mihály: II. Lajos emlékművének terve. Ceruzarajz, 1846. MNL BaML, Pécs



2. kép. Borsos József: Az 1526. évi mohácsi csata (Dorffmaister István festményének másolata). Részlet. Olaj, vászon, 1837. Mohács, Polgármesteri Hivatal



3. kép. II. Lajos halála. Fametszet. In: [Bedeó Pál]: *Geschichte Ungarns mit Abbildungen der Anführer und Könige*. Preßburg, 1843. Verlag von Alois Bucsánsky. 103.



4. kép. A mohácsi csata emlékszobra
Mohács mellett. Fámetszet.
In: Magyarország és a Nagyvilág,
1874. augusztus 30.



5. kép. Kiss György: II. Lajos halála. Bronzrelief a mohácsi csata emlékművén. 1895 körül, Mohács



6. kép. Holló Barnabás: II. Lajos halála. Bronzszobor másolata. Mohács, Kanizsai Dorottya Múzeum

és a metszeten egy tuskéssel megtűzdelt harci buzogány, illetve a lótarakó geometrikus mintázatának feltűnő egyezése. Hasonló, a Dorffmaisterétől eltérő mintázatú a két képen a combvért is. Míg Dorffmaister festményén II. Lajos felismerhetően az ő egykori tulajdonának tartott, említett páncélt viseli, Bartalits rajzán és Mihalovits fametszetén a páncél ábrázolása stilizálttá vált. A könyvillusztráció (1843), illetve a ceruzarajz (1846) keletkezési idejéből arra következtethetünk, hogy Bartalits ismerhette a pozsonyi történeti kiadványt, s a II. Lajos halálát ábrázoló illusztrációt előképként felhasznalta emlékműterve elkészítésekor.

Dorffmaister festményének motívuma tűnik fel – mint egy 1874-ben készült fametszetes illusztráció¹⁹ mutatja – az 1860-as években felállított első mohácsi emlékművön²⁰ is (4. kép). A lováról lehanyatló király kompozíciójával találkozunk Kiss György (1852–1919) bronzreliefjén is, mely a 19. század végén közadakozásból helyreállított emlékművet díszíti²¹ (5. kép). Holló Barnabásnak (1865–1917) a lováról leeső II. Lajost ábrázoló bronzszobra²² (6. kép) kompozícióját Mérő József már 1962-ben összefüggésbe hozta Bartalits tervrajzával: „Magáról a képről kivetített felfogás joggal hasonlítható össze Holló Barnabásnak II. Lajos király vesztét megörökítő ércszobrával.”²³ Holló szobrán kimutatható a Kiss György-féle relief kompozíciójának a hatása is, nem tudjuk tehát, hogy előképe Dorffmaister festménye vagy a bronzrelief volt-e.

Források²⁴

I. 1836. évi irat

MNL BaML, IV.1.b. 1718/1836.

Mohács város kérvénye Baranya Vármegyéhez a tervezett II. Lajos-szobor költségeivel és bizottság kinevezésével kapcsolatban

1836. június 1.

1718 Köz Gyül. 1836.

A' Tekéntetes Nemes Baranya Vármegye Kegyes Színe eleibe terjesztendő leg alázatosabb Kérelme Mohács Mező Várossa Közönségének

Tekéntetes Nemes Vármegye!

Ezen boldog Magyar Honnunk egyik, és leg nagyobb, de egyszersmind legszomorubb veszedelme, melyet Soliman²⁵ pogány Török Császár tenger hadával tett fel dülása

¹⁹ *Magyarország és a Nagyvilág*, 16. (1874) 35. sz. augusztus 30. 427. Szöveg: 428–429; B. SZABÓ, 2006, 511.

²⁰ NYÁRS, 2006, 71–72; B. SZABÓ, 2006, 510; MIKÓ–SINKÓ, 2000, 108–109; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 596.

²¹ BUCSKY, 1975, 161; MIKÓ–SINKÓ, 2000, 114; NYÁRS, 2006, 71–72; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 596. Az emlékműről a korabeli sajtó is beszámolt. Pl. *Új Idők*, 5. (1899) 8. sz. február 19. 173. Illusztráció: 169; *Műcsarnok*, 2. (1899) 10. sz. március 5. 144.

²² MAROSI, 1905, 28; PUSZTAI, 1979, 10; BOROS, 2004, 94; GODA, 2005, 407; GODA, 2016, 16, 44, 47, 56, 92. Az eredeti szobor ismereteim szerint lappang, másolata a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeumban található. HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 612.

²³ MÉRŐ, 1962, 7.

²⁴ A forrásokat betűhíven, a központosítást sem módosítva tesszük közzé.

²⁵ I. Szulejmán (1494–1566) oszmán szultán. Uralkodása alatt szakadt három részre Magyarország, s vált középső része az Oszmán Birodalom tartományává.

alkalmával mind a' honnbéliek vagyonjaiban és személyében tetemes kárt, mind pedig az egész Magyar Nemesség ki színzett személyén, sőt a' mi több el felejthetetlen 2-ik Lajos²⁶ ditsó Magyar Királyunk el vesztével minden igaz Magyar szívben szomoru emléket maga után vonzott; - Ne hogy ezen valóban Gyászos eset az idő halladása által jövőndő maradékink emlékeiből el tűnyön, el tőkéllett akarattal szabad, és önkéntes adakozásaink után határainkban le folyo Csele partak oldalán, a' hol tudni illik fenten sajnóssan említett 2-ik Lajos ditsó Magyar Királyunk azon dühös ütközet alatt ezen Magyar Honnak leg mellebb szomorúságára leg becsesebb életét végezte, egy emléket fel állítani ohajtanánk; és mivel csekély adakozásaink azon örök emlékü szobornak meg szerzésére, és az ahoz szükségeseeknek fel épittetése, ennek meg különböztetett, és kitündöklő valóságához képepest nem lenne elegendő, ennél fogva bátorkodunk a' Tekéntetes Nemes Vármegye Kegyes Szine eleibe folyamodni minden alázatossággal: hogy ha azon ok után leg inkább; minthogy az itten által kellő több nagy Tekéntetü Utazók, bennünket egy örök emlék szobor fel állíttására már többször izben fel szolnitván, önn magok is, ha ezen Tekéntetes Megye által fel szollítatandanak bő adakozással járulni fognak – Kegyes és hathatós közben járásával a' Szomszéd Tekéntetes Nemes Vármegyékét az ahozjárulandó önkénti adakozásra fell szollittatni, és azon munkát a' Tekéntetes Karok, és Rendek által ki nevezendő érdemes Taggal ugyan a' Tekéntetes karok, és Rendek el határozása, és Kegyes jóváhagyása szerint alapíttatni kegyessen méltóztasson – Kik egyébb eránt Kegyelmében, és Kegyességében ajánlottak legméltóbb tisztelettel vagyunk a' Tekéntetes Nemes Vármegyének
Mohácson Junius 1-jén 1836.

alázatos szolgálai és adózói
Mohács Mező Várossának Közönsége

Irta. Erdődý János²⁷
hites jegyző.

²⁶ II. (Jagelló) Lajos (1506–1526) magyar király. Részt vett az 1526. évi mohácsi csatában, majd menekülés közben életét vesztette.

²⁷ Erdődý János 1841-től mohácsi „városkapitány”, azaz a városi pandúrok vezetője volt. *Pesti Hírlap*, 1. (1841) 11. sz. 83. 1849-ben a kapitányi címet már más viseli, Erdődý városi tanácsnokként tevékenykedik. *Figyelmező*, 2. (1849) 45. sz. 181.

II. 1846–1848. évi iratok

MNL BaML, IV.101.b. 958/1848.

/A borítón modern kézírással:/
958/1848. kgy. sz.

Baranya megye 1848. évi május hó 26-án tartott bizottmányi üléséből.
A mohácsi II. Lajos emlékmű tervezete. Készítette: Bartalits pécsi szobrász 1846-ban.

1.

Mohács város tanácsának kérvénye Baranya Vármegyéhez a II. Lajos-szobor költségeinek tárgyában 1846. január 19. (sérült)

Tekintetes Fő Szolga Bíró Úr!

Tekintetes Nemes Vármegye felszólítására, Mohácson felálítandó második Lajos Király Emlék tervét ide zárva bemutatván – alázatosan jelentjük hogy a Kérdéses Emléket, jelen terv szerint, százados idő viszontagságoknak daczolando legkeményebb tiszta porzsa kőből,²⁸ Pécsi Szobrász Bartalits Mihály²⁹ elkészíti s egy ezer ezüst forintokért melly költségek fedezésére azomban még eddig csak négy száz pengő forint kezünknel lévén, alázatosan kérjük a Tekintetes Nemes Vármegyét hogy a nála létező jelen célra küldött pénzeket is, kezünkbe szolgáltatni méltóztatna – tellyes tisztelettel maradván Mohácson 846.] Jan. 19-n tartott Tanács Ülésben

A Tekintetes Fő Szolga [Bír]ó Urnak

alázatos Szolgái
Szab. Mohács Városa Tanácsa.

Tekintetes Nemes nemzetes és Vitézlő Barthos Eduárd Urhoz, Tekintetes Nemes Baranya Vármegye fő és Tábla Birájához Szabadalmas Mohács Városa Tanácsa Mohácson felálítandó 2-ik Lajos Király Emlék tervét bemutatja.

²⁸ Porzsa kőnek a korban a homokkővet, egy könnyen faragható, de nem túl tartós, sárgás színű szobrászati alapanyagot nevezték. A II. Lajos-szobor elkészítésével megbízni tervezett Bartalits Mihály jól ismerte ezt az anyagot, hiszen éppen ebben az időben a budafai homokkőbányából hozott kőtömbökből faragta ki a pécsi székesegyház homlokzatát díszítő apostolszobrokat.

²⁹ Bartalits Mihály (1808–1879) pécsi szobrász, németországi tanulmányút után rövid ideig Uhl Ferenc pesti szobrászműhelyében dolgozott, majd 1833-ban Pécssett telepedett le. 1846-ban a pécsi káptalantól megbízást kapott a székesegyház 12 apostolszobrának kifaragására, a munka azonban a tervezett három év helyett csak jóval hosszabb idő alatt készült el: az apostolszobrokat 1854 őszén helyezték el a székesegyház déli homlokzatán, melyet harminc évig díszítettek. Vö. SONKOLY, 1984.

2.

A tervezett II. Lajos-szobor vázlatrajza (sérült)

Ceruzarajz, jelezve lent jobbra: rajzolta Bartalits szobrász Pétszett 846. (1. kép)

3.

Mohács város felterjesztése Baranya Vármegyéhez a II. Lajos-szobor tervével kapcsolatban 1846. január 20. (sérült)

Tekéntetes Ka[rok] és Rendek!

A Tekintetes Megyének [határoza]ta következtében a Mohácson fel állíta[ndó 2-dik Lajos] Király szobrának tervét Mohács mező[város]ól ide mellékelve fel hozom.

költ Pécs [1846] Január 20-an

A Tekintetes] Karo[k és Rend]ek

alázatos szolgája

Barthos Eduard főbiro³⁰

4.

Mohácsi városi bizottság kinevezése a II. Lajos-szobor létrehozása kapcsán 1846. január 22. (sérült)

Hogy a' Mohácson 2-dik Lajos király emlékére felállíttatni kívánt szobor méltó képmása legyen a' felejthetlen mohácsi ütközetkor eltemetett nagy reményű ifju királynak, czélszerűnek vélték a' Rendek 2-od alispán Ur elnöklete alatt, t. Horváth János³¹ – Grabarich Ernő³² – Barthos Eduard főbiró az Urak, s' Mohács város tanácsa hozzájártával egy küldöttséget nevezni, - ki a' felhozott tervet megvizsgálván, jövő közgyűlés véleményes jelentéssel járulni fog.

³⁰ Barthos Eduárd Baranya vármegye Mohácsi járásának szolgabírája, 1848-tól főszolgabíró. MNL BaML, IV.19. Baranya Vármegye tisztviselői után maradt iratok, f) Barthos Eduárd mohácsi szolgabíró után maradt iratok, 1838–1847; Vö. *Mult és Jelen*, 5. (1845) 58. sz. 344; PAP 2003, 187–188.

³¹ Horváth János királyi kincstári ügyész, több uradalom ügyvédje, táblabíró, a pécsi püspöki jószágok fő-tisztje. Vö. ANDRETKZY, 1909, 37.

³² Grabarich Ernőt 1845-ben Baranya Vármegye tisztújító közgyűlése főszolgabíróvá választotta. Vö. *Mult és Jelen*, 5. (1845) 58. sz. 344.

1846-dik Évi Január. hó 22-én Péc[s] folyvást tartatott Közgyűléséből

kiadta Sey László³³

Aljegyző

1074. Közgyűl. 846. Nr. 120. Mohá[csi] járás főbirája [2-ik Lajos] királynak Mohá[csón] fel állítandó szobr[áról készített] tervet fel hozza

5.

Perczel Imre levele a bizottsághoz a II. Lajos-szobor tervével kapcsolatban 1848. május 9. (sérült)

Tekintetes [Biz]otmány!

Lajos király emlék szobra fe[lállítás]át tárgyazo mult évi 1074 sz. Megyei végzés folytában [ki] van szerencsém jelenteni, mikként ezen vállalat e hi[res] vissza emlékezetes ügy iránti jelenleg tapasztalható közöny [miat]t aligha foganatosítható leszen, - a vélem közlött iratok, ugy [mint] rajznak vissza melléklésével tisztelt Bizotmány méltóz[tasson] a további teendők, vagy az egész eszmének elejtése iránt [érte]kezni. Költ Pécssett Május hava 9-én 1848.-

Tekintetes Bizotmánynak

alázatos szolgája

Perczel Imre másod Alispán³⁴

958. Biz: Köz Gyűlés 8.

Perczel Imre Másod Alispány, Lajos Király emlék szobra felállítását tárgyazo jelentését beadja. 1074. számra.

6.

Határozat a II. Lajos-szobor létrehozására felállított bizottság megszüntetéséről, a befolyt adományok átcsoportosításáról 1848. május 26.

1848. évi majus hó 26-án Pécssett folyv. tartott Bizott. Ülésből.

³³ Sey László (1824–1911) aljegyző, később királyi tanácsos, Baranya vármegye alispánja és árvaszéki elnöke. Vö. POHÁNKA, 2011.

³⁴ Perczel Imre (1805–1871) 1844-től a Pécsi járás helyettes szolgabírója volt, 1848 januárjában a Baranya vármegyei közgyűlés másodalispánná választotta. 1849 után a vármegye törvényszéki elnöke, 1851-ben Szolnok vármegye megyefőnöke lett. DOBOS, 2001, 334–335.

958. M. e. 4624 sz: Mohácson felállítandó Lajos Király szobrának terve iránt véleményes jelentés Másod Alispány Úr elnöklété alatt kinevezett küldöttségtől – 846. 1074. beadatván – annak folytán – Ezen terv létesítése jobb időkre hallasztatván, mostanra megszüntetik; egyébként az eddig összegyűlt pénz-összeg legcélszerűbben, a' közhaza oltárára teendő szabad adakozások közé lenne sorozandó, 's e' végett fő adószedő Úr által a' külmegeyi adakozók, a' megyebeliek pedig járásbeli főbirák által felszólíttatni rendeltetnek; jelentésök e' tárgyban annak idején váratván.

Kiadta Németh m. al jegyző

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL BaML	Magyar Nemzeti Levéltár, Baranya Megyei Levéltár
IV.1.b.	Baranya Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai (1695–1869)
IV.101.b.	Baranya Vármegye Bizottmányának iratai (1848)

*

A Magyar Orvosok

1846

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai, Pécs, a püsp. Lyceum könyvnyomó-intézetében, 1846.

ANDRETZKY

1909

ANDRETZKY József: *Baranyavármegye nemesei*, Pécs, Taizs József könyvnyomdája, 1909.

BEDEŐ

1843a

[BEDEŐ Pál]: *Magyarok' története a vezérek' és királyok' képeivel*, Pozsony, Bucsánszky Alajos, 1843.

BEDEŐ

1843b

[BEDEŐ Pál]: *Geschichte Ungarns mit Abbildungen der Anführer und Könige*, Preßburg, Alois Bucsánszky, 1843.

BOROS

2004

BOROS László: *Szőnyi Ottó, az első pécsi múzeumigazgató (1876–1937)*, In: *Pécsi Szemle*, 7. (2004) 1. sz. 92–99.

BUCSKY

1975

BUCSKY Mihály: *Kiss György*, Pécs, Pécs megyei város Művelődési Osztálya, 1975.

DOBOS

2001

DOBOS Gyula: *A Perczelek*, Szekszárd, Babits Kiadó, 2001.

- FODOR-VARGA
2019 *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.
- FÖLKER
1900 FÖLKER József: *Mohács története*, Mohács, Rosenthal Márk nyomdája, 1900.
- GALAVICS
1997 GALAVICS Géza: *Dorffmaister István történeti képei*, In: „Stephan Dorffmaister pinxit” *Dorffmaister István emlékkiállítása*, szerk. KOSTYÁL László – ZSÁMBÉKY Monika, Zalaegerszeg, Zalai Nyomda Rt., 1997, 83–109.
- GODA
2005 GODA Gertrud: *Holló Barnabás (1865–1917) élete és munkássága*, In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 44. (2005) 401–419.
- GODA
2016 GODA Gertrud: *Holló Barnabás*, Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 2016. (Officina Musei, 23.)
- HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ
2019 HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, Andrea: *1526 helye és szerepe a mohácsi identitásban*, In: FODOR-VARGA 2019, 563–617.
- KESERÜ
2013 KESERÜ Katalin: *Mohácsról szól-e a Mohács-kép 1848/49 után?* In: S. VARGA-SZÁRAZ-TAKÁCS 2013, 274–284.
- MAROSI
1905 MAROSI Arnold: *A múzeumok és Pécs*, In: *A ciszterci rend pécsi Róm. Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1904–1905-ik iskolai évről*, Pécs, 1905. 1–28.
- MÉRŐ
1962 MÉRŐ József: *A mohácsi csata emlékerve*, In: *Dunántúli Napló*, 19. (1962) 199. sz. (augusztus 26.) 7.
- MIKÓ-SINKÓ
2000 *Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról. Kiállítási katalógus*, szerk. MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2000.
- NYÁRS
2006 NYÁRS Annamária: *A mohácsi csata emlékművei a városban*, In: *Belvedere Meridionale*, 18. (2006) 7–8. sz. 70–82.

- PAP
2003
PAP József: *Magyarország vármegyei tisztkara a reformkor végétől a kiegyezésig*, Szeged, Belvedere, 2003.
- PAP ET AL.
2018
PAP Norbert – FODOR Pál – KITANICS Máté – MORVA Tamás – SZALAI Gábor – GYENIZSE Péter: *A mohácsi Törökdomb*, In: *Történelmi Szemle*, 60. (2018) 2. sz. 325–345.
- PAPP
2019a
PAPP Júlia: *Az 1526. évi mohácsi csata 16–17. századi képzőművészeti recepciója*, In: FODOR–VARGA 2019, 149–193.
- PAPP
2019b
PAPP Júlia: *II. Lajos halálának és holtteste megtalálásának ábrázolása 17. század végi könyvillusztrációkon*, In: *Ars Hungarica*, 45. (2019) 4. sz. 451–462. (recte 2020)
- PAPP
2020a
PAPP Júlia: *Adatok II. Lajos magyar király páncélos ábrázolásaihoz*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 69. (2020) 2. sz. 269–302.
- PAPP
2020b
PAPP Júlia: *Adatok II. Lajos ikonográfiájához. II. Lajos fiktív páncélos ábrázolásai*, In: *Ars Hungarica*, 46. (2020) 4. sz. 425–442.
- PAPP
2021
PAPP Júlia: *Az 1526. évi mohácsi csata helyszínének emlékezete*, In: *Történelmi Szemle*, 63. (2021) 4. sz. 383–425.
- POHÁNKA
2011
POHÁNKA Éva: *Pécsett történt...*, In: *Pécsi Szemle*, 14. (2011) 2. sz. 122.
- RÓZSA
1973
RÓZSA György: *Magyar történetábrázolás a 17. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.
- SONKOLY
1984
SONKOLY Károly: *A pécsi székesegyház Bartalits Mihály készítette első apostolszobrai*, In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 29. (1984) 257–301.
- B. SZABÓ
2006
B. SZABÓ János: *Mohács*, Budapest, Osiris, 2006. (Nemzet és emlékezet.)
- B. SZABÓ–FARKAS
2020
Örök Mohács: Szövegek és értelmezések, szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.

TAKÁTS
1890

TAKÁTS Sándor: *Péteri Takáts József*, Budapest, Hunyadi Mátyás Int. Ny., 1890.

S. VARGA–SZÁRAZ–
TAKÁCS 2013

S. VARGA Pál – SZÁRAZ Orsolya – TAKÁCS Miklós: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. (Loci Memoriae Hungariae, 2.)

VESZPRÉMI
2013

VESZPRÉMI Nóra: *A magyar történeti festészet kezdetei? (A mohácsi csata képi ábrázolásai a 18. század végén és a 19. század elején)*, In: S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013, 261–273.